

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.1/8

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ «ВЕЛИКОЇ СПРАВИ КОРОЛЯ»

Ржевська В. С.

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті систематизуються юридичні аспекти «Великої справи короля», тобто намагання короля Англії Генріха VIII анулювати свій перший шлюб з королевою Катериною Арагонською. Систематизація досягається шляхом поділу перебігу подій на етапи та виділення національно-правового та міжнародно-правового аспекту цього історичного епізоду. Внутрішньо-правовий аспект визначається як такий, що стосується змін у внутрішньому правопорядку Англії: перехід контролю над справами церкви під владу монарха, зміцнення королівської влади і зростання значення парламенту. Міжнародно-правовий аспект визначається як повне виключення державою правових засобів зовнішнього впливу на її правопорядок у сферах, де цей вплив раніше допускався. Стверджується, що з урахуванням необхідних застережень, викликаних вимогою зважати на особливості історичної епохи, міжнародно-правове значення цих подій може полягати у прикладі розриву відносин держави із міжнародною структурою, яка більше не відповідає політичним цілям цієї держави. Акти англійського Реформаційного парламенту можуть розглядатись як приклад односторонніх актів, з допомогою яких здійснюється розрив. Складовими цього процесу в даному випадку виступають скасування державою можливості зовнішнього контролю над здійсненням правосуддя та виключення можливості ефективної відповідальності держави. «Велика справа короля» надає також історико-правовий урок залежності як національно-правових, так і міжнародно-правових засобів від політичних цілей і характерів осіб, які ці цілі собі ставлять.

Ключові слова: припинення апеляцій, королівська супрематія, односторонні акти, історія міжнародного права, розрив юридичних зобов'язань, відносини держави і церкви, вирішення спорів Святим Престолом.

Постановка проблеми. «Велика справа короля» (the King's Great Matter) – це вживана сучасниками подій, а згодом історична назва, що позначає намагання короля Англії Генріха VIII оголосити недійсним свій шлюб з першою дружиною, королевою Катериною Арагонською. Використання прийнятого у таких випадках правового засобу – звернення до Папи Римського – не дало бажаних для короля результатів через могутні політичні причини, тому «Велика справа» призвела до несподіваного: розриву відносин англійської корони із папським престолом та повного підпорядкування англійської церкви монарху. Поширений погляд, за яким «Велика справа короля» започаткувала не тільки сучасну британську державність, але і тип держави Нового часу, яка не визнавала зовнішньої влади над собою. Так само широко відомо: перетворення супроводжувались тим, що ми

б назвали брутальними порушеннями прав людини, і перші особи держави увійшли до кола постраждалих.

Мета статті – систематизувати юридичні аспекти «Великої справи короля» і запропонувати формулювання її міжнародно-правового значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. «Велика справа короля» – один з поворотних моментів і дуже драматичний епізод у англійській та загалом європейській історії, тому традиційно становить популярну тему для наукових досліджень (і художніх творів). Серед авторів, які порівняно нещодавно приділили їй увагу в своїх наукових або науково-публіцистичних працях, можуть бути названі Л. Солт [1], Д. Еппелі [2], Д. Старкі [3], Р. Лок'єр [4] та ін. Ця багатоаспектна тема розглядається в контексті розвитку англійської державності, історії католицької церкви та руху Реформації, міжособистісних відносин головних дійових осіб подій тощо.

Основні результати дослідження. Першою дружиною короля Англії Генріха VIII (нар. 1491 р., правив у 1509-1547 рр.) була Катерина Арагонська (нар. 1485 р., одружена з Генріхом VIII з 1509 р.), дочка монархів Іспанії Фердинанда та Ізабелли і удова його старшого брата Артура, шлюб з яким протривав менше, ніж півроку. Для укладення шлюбу між Генріхом та Катериною у 1503 р. був одержаний спеціальний дозвіл від Папи Римського Юлія II. З дітей Генріха та Катерини вижила тільки одна дочка, принцеса Мері (нар. 1516 р.); Генріх мав також слабого здоров'ям незаконного сина. В Англії, на відміну від Франції, не існувало правової заборони спадкувати престол для жінки, однак єдиний до цього випадок, коли жінка претендувала на престол Англії, що мав місце у XII ст., призвів до війни між двоюрідними братом і сестрою Стефаном та Матильдою. Катерина Арагонська розглядала дочку як спадкоємицю, але Генріх VIII надав би перевагу спадкоємцеві-сину, бо, на його погляд, спадкоємиця-дочка послабила би молоду династію. Вирішальною для нього стала особиста обставина: король пристрасно закохався в молоду (нар. ймовірно 1501 р. або між 1501 і 1507 рр.) фрейліну Анну Болейн, яка за материнською лінією походила зі знатного роду Говардів і була сестрою його колишньої коханки. Анна спочатку відмовилась стати черговою коханкою короля, але погоджувалась стати дружиною. Король ухопився за надію, що молода дружина народить йому синів. Приблизно з 1527 р. він став домагатися визнання недійсним свого шлюбу із Катериною. Коли королева дізналася про це, вона, зрозуміло, була обурена і стала рішуче чинити спротив.

Позиція Генріха VIII полягала в тому, що його шлюбні відносини з Катериною підлягали засудженню і покаранню, передбаченим для такого випадку Біблією: «А хто візьме жінку брата свого, це нечисть, він відкрив наготу брата свого, бездітні будуть» (Левит 20:21). Попередній папський дозвіл на шлюб з Катериною король вважав недійсним, як такий, що суперечив цій біблійній забороні. Зокрема, при укладенні шлюбу Генріха та Катерини відіграло роль припущення відсутності консумації шлюбу Катерини з Артуром (тобто відсутності статевого зв'язку між цим подружжям). Тепер Генріх VIII намагався використати твердження, що шлюб Катерини і Артура насправді був консумований і, отже, відбувся. Намір Генріха VIII зустрів суттєві перешкоди. Королева Катерина мала значну популярність в Англії. Зовнішньополітичну перешкоду створювало те, що королева доводилася тіткою королю Іспанії Карлу I, одночасно – імператору Священної Римської імперії Карлу V, до якого звернулася за захистом. Для законності майбутнього шлюбу короля і Анни Болейн також можна було побачити правові перешкоди, оскільки Анна Болейн була сестрою колишньої коханки Генріха VIII і, можливо, раніше була заручена [1, с. 14].

Організація оголошення шлюбу недійсним була доручена королем кардиналу Томасу Вулсі (1473?-1530 рр.), його головному міністру, який поєднував посади лорда канцлера і представника Папи Римського в Англії. Вулсі спочатку не знав про намір короля одру-

житися з Анною Болейн, родина якої була його політичними супротивниками [5, с. 54-55].

«Велика справа короля» перетворилася на міжнародний політичний скандал, який тривав десь сім років (1527-1534 р.). З погляду права в ньому можливо виділити декілька основних етапів:

1) переговори із Папою Римським Климентом VII про надання Генріху VIII дозволу одружитися вдруге або організацію суду, який би розглянув питання дійсності його першого шлюбу;

2) судовий процес в Англії за участю посланця Папи;

3) ухвалення англійським парламентом, який одержав назву «Реформаційного» (the Reformation Parliament), низки законів, які забезпечили перехід церкви в Англії з-під влади Папи під владу короля.

На першому етапі справу про дійсність шлюбу таємно від королеви Катерини у травні 1527 р. розглядав в Англії суд, де кардинал Вулсі як представник Папи виступив у ролі судді. Формально Генріх VIII, в інтересах якого відбувалося провадження, був обвинувачений у незаконному співжитті з удовою свого брата. Однак кардинал Вулсі закрити цей суд без винесення рішення, посилаючись на те, що справа занадто складна. Можливо, відіграла роль наявність у біблійній книзі Повторення закону положень, які, навпаки, заохочують шлюб з удовою брата; можливо, треба було запобігти оскарженню Катериною рішення суду до Риму, а отже, домогтись від Папи підтвердження повноважень суду. У цей час відбулася одна з найстрашніших подій в історії Риму: він був захоплений і розграбований військами Карла V (Розграбування Риму, il Sacco di Roma 6 травня 1527 р). Папа Климент VII опинився у становищі в'язня; пізніше він звільнився, але не міг дозволити собі дратувати Карла V. Генріх VIII був змушений відкрити дружині свій план анулювання шлюбу з нею; королева заявила протест і вимагала правової поради як від англійців, так і від іноземних суддів [4, с. 209].

В той час, як кардинал Вулсі вирушив до Франції з метою організації допомоги, король Генріх VIII відправив до Климента VII посланця із власними двома варіантами проекту дозволу для себе одружитися вдруге; один з проектів усував правові перешкоди для шлюбу з Анною, але буквальне слідування Папою цим пропозиціям могло призвести до того, що король Англії опинився б одночасно чоловіком двох дружин. Відредагований від імені Папи дозвіл був наданий Генріху під умовою: він може взяти другий шлюб, якщо перший в законному порядку визнають недійсним [6, с. 34]. Друга місія від Генріха VIII до Климента VII на початку 1528 р. домоглася дозволу на судовий розгляд справи в Англії за участю спеціально уповноваженого Папою представника.

Представником Папи на процесі був призначений кардинал Лоренцо Кампеджо, який був єпископом Солсбері «у відсутності» (тобто перебуваючи за кордоном) і кардиналом-протектором Англії. Документ, на основі змісту якого суд мав вирішити спір, носив характер так званого «декретального уповноваження» (the decretal commission). Це означало, що в ньому викладені питання права щодо справи, яка мала бути розглянута, а суд матиме справу з питаннями факту; такий підхід до організації процесу мав перешкодити королеві Катерині звернутися до Папи і оскаржити рішення. Кардиналові Кампеджо було заборонено показувати «декретальне уповноваження» іншим особам, окрім Генріха VIII і кардинала Вулсі; відомо, що роз'яснення питань права в ньому базувалося на їх пропозиціях, і це начебто мало би забезпечити перемогу Генріха VIII у спорі. Намір Папи полягав в тому, щоб, скільки можливо, тягти час і уникнути рішення [5, с. 78]. Проте, щоб формально продемонструвати свою незалежність від імператора, він узяв також письмове зобов'язання (pollicitation) не відкликати видане уповноваження, не вчиняти дій, які могли

б зашкодити його здійсненню, і зберегти його у повній силі, не йдучи назустріч ані будь-яким проханням, ані власному нахилу [6, с. 59]. Однак невдачі Франції в Італійській війні проти Імперії і укладений в серпні 1529 р. між Францією та Імперією мирний договір у Камбре, який підтвердив домінування імператора Карла на території Італії, зробили неможливим вивільнення Климента VII з-під його впливу, що засвідчило, наприклад, вручення Папою Карлу V імператорської корони невдовзі.

Кардинал Кампеджо прибув до Англії у 1528 р. і, намагаючись зробити судовий процес непотрібним, спробував переконати королеву Катерину піти в черниці, але вона рішуче відмовилась. Суд, де в якості уповноважених Папою суддів виступали Вулсі та Кампеджо, відбувався у Лондоні в монастирі Блекфрайерз у червні та липні 1529 р. На першому засіданні були зачитані його повноваження: суд мав без зволікання вирішити справу щодо дійсності шлюбу, укладеного між Генріхом та Катериною з попередньо одержаного папського дозволу. При цьому зверталася увага на те, що справу ще не заслуховували у жодному відкритому духовному суді. Оскільки Папа не міг заслухати справу особисто, він призначив двох кардиналів, які мали вирішити справу згідно з правилами справедливості, розсудку та істини. Не припускалися апеляція та оспорювання юрисдикції суду. Кардинали мали вислухати та дослідити все, що стосувалося дійсності шлюбу; вислухати та дослідити все, що могло стосуватися дійсності папського дозволу на його укладення; оголосити дозвіл дійсним або недійсним, залежно від результату провадження; оголосити шлюб дійсним чи недійсним, і у випадку, якщо буде встановлено, що шлюб недійсний, оголосити його нікчемним і надати королю і королеві дозвіл укласти новий шлюб. Судові належали повноваження остаточно вирішити спір так, якби його вирішував сам Папа, і повноваження оголосити законними дітей як від першого, так і від другого шлюбу [7, с. 16-17].

Від початку роботи суду, незважаючи на те, що Папа начебто виключив сумніви у його юрисдикції, королева Катерина протестувала проти неї. Катерина заявляла, що суд не міг бути для неї неупередженим, бо засідав в Англії під владою Генріха VIII, і один з суддів, кардинал Вулсі, був його підданим. Крім цього, на погляд Катерини, жодна інстанція не могла оголосити недійсним шлюб, укладений після одержання папського дозволу, але розглядати таке питання міг тільки Папа безпосередньо, без повноважень делегувати розгляд будь-кому [7, с. 19]. На одному з перших засідань суду королева Катерина впала до ніг Генріха VIII і звернулася до нього зі зворушливою промовою, яка стала дуже відомою в історії Англії: королева нагадала чоловікові про їх подружнє життя і дітей, які в них народилися, закликала підтвердити, що її шлюб з Артуром не був консумований, зверталася до сумління чоловіка і, зокрема, наголосила, що вона є в цій країні чужинкою [7, с. 18]. Після цього вона полишила залу. Хоча за відсутності королеви Генріх VIII сказав судові багато шанобливих слів на її адресу, він все ж не відмовився від свого твердження, що їх шлюб був недійсний. У подальшому Генріха представляли на засіданнях двоє повірених, а Катерина не з'являлася, і справу розглядали за відсутності королеви. Суд одержував свідчення, але рішення по суті справи не виніс. Наприкінці липня 1529 р. кардинал Кампеджо, користуючись тим, що суд мав проходити так, як він проходив би у Римі, призупинив провадження до жовтня (у Римі це зробили б з причини спеки) і відмовився винести рішення, доки він не надасть звіт Папі, що відповідало інтересам Катерини. Коли кардинал Кампеджо полишав Англію у вересні 1529 р., його багаж обшукали, щоб показати незадоволення Генріха VIII і, можливо, здобути вказівки на правову мотивацію вирішення спору, однак не знайшли їх. У березні 1530 р. Климент VII заборонив Генріху VIII укладати новий шлюб до винесення вердикту по справі.

Кардинал Вулсі, який багато років був правителем Англії, після провалу судового процесу втратив довіру Генріха VIII. Родина Анни Болейн звинуватила кардинала в тому, що він від початку намагався зірвати визнання шлюбу короля недійсним. Вулсі був позбавлений посади лорда канцлера і невдовзі помер, вже перебуваючи під загрозою страти. Відомий мислитель сер Томас Мор, який після кардинала Вулсі певний час (1529-1532 рр.) був лордом канцлером, схилився до думки, що перший шлюб короля – дійсний; крім цього, він захищав католицьку церкву від руху Реформації, якому симпатизувала Анна Болейн. Подальші кроки Генріха VIII, спрямовані на перехід церкви в Англії під контроль монарха, пов'язані з ініціативою колишнього співробітника Вулсі Томаса Кромвеля (1485?-1540 рр.), який тепер став головним радником короля.

Після припинення судового провадження, Генріх VIII спробував зібрати висновки європейських університетів щодо дійсності або недійсності свого першого шлюбу. Погляди вчених розділилися і визначалися тим, хто з монархів був здатний вплинути на даний університет: Генріх VIII та король Франції Франциск I, на підтримку якого Генріх VIII сподівався, або їх супротивник, імператор Карл V. Також Генріх VIII розпочав чинити вплив на Папу Климента VII через англійський парламент, користуючись незадоволенням католицькою церквою і поширенням голосів за вдосконалення організації церковних справ. За ініціативою Томаса Кромвеля були зібрані та передані до Палати Громад скарги на зловживання духовенства. Реформаційний парламент законодавчо забезпечив перехід фінансів і справ церкви в Англії під владу короля. Втім, подальший рішучий розрив Англії із Римом загалом визначили вагітність Анни і їх таємний шлюб із Генріхом VIII на початку 1533 р.: законність новонародженого спадкоємця мала бути безспірною [8, с. 91].

До найважливіших актів, які юридично оформили перехід церкви в Англії під владу англійського монарха, належать, зокрема, такі:

1) Покірність духовенства (Submission of the Clergy) 1532 р. Збори англійського духовенства (the convocation), які мали правотворчі повноваження, погодились і зобов'язались не збиратись і не ухвалювати ніяких актів без дозволу короля; вже схвалені акти передавались на розгляд змішаної комісії з призначених королем 32 світських і духовних осіб, щоб з'ясувати, чи не посягають ці акти на королівські прерогативи і не є занадто обтяжливими для підданих; ті з актів, які, на погляд комісії, суперечили законам Бога і королівства, мали втратити чинність [9].

2) Акт про умовне припинення аннатів (Act in Conditional Restraint of Annates) 1532 р. і Акт про абсолютне припинення аннатів (Act in Absolute Restraint of Annates) 1534 р., схвалені парламентом, звільнили англійське духовенство від річних виплат до Риму і перевели під контроль корони поставлення єпископів [10; 11].

3) Акт про припинення апеляцій (Act in Restraint of Appeals) 1533 р. Цим актом парламенту по справах, що розглядалися в судах Англії або будь-яких володіннях англійського короля, заборонялася апеляція до Риму або інших іноземних держав. Особи, які порушили б це правило, підлягали відповідальності за те, що поставили юрисдикцію папського престолу вище юрисдикції короля Англії і, отже, вчинили злочин *regnumque*, що визнавався правом Англії з XIV ст. Встановлювався порядок розгляду апеляцій в Англії – відповідно до прийнятої ієрархії духовних осіб: єпископи мали розглядати апеляції на рішення архidiaконів або їх посадових осіб, архієпископи – на рішення єпископів або їх уповноважених, церковні суди при архієпископах мали розглядати апеляції на рішення архidiaконів архієпископів або їх уповноважених, і архієпископи – апеляції на рішення відповідних судів. Встановлювався термін подання апеляції – 15 днів після винесення рішення. Апеляції на рішення у справах, які зачіпали або могли зачіпати короля, його спад-

коємців або наступників, мали розглядатися членами вищої палати зборів духовенства [12]. Безпосередня мета цього акту полягала в тому, щоб виключити для Катерини Арагонської можливість оскарження її справи до Риму. У травні 1533 р. новий архієпископ Кентерберійський Томас Кранмер, прибічник Реформації, також у судовому порядку оголосив шлюб Генріха VIII з нею нікчемним від початку; через декілька днів він же визнав дійсним шлюб короля з Анною Болейн. Папа Климент VII зі свого боку оголосив дійсним шлюб короля з Катериною Арагонською (березень 1534 р.) і загрожував Генріху VIII відлученням від церкви. Климент VII помер у вересні 1534 р.

Акт про припинення апеляцій містить детально розроблену мотиваційну частину: Англія є імперією. Це означає, що як духовні, так і світські піддані зобов'язані виявляти її монархові найбільшу після Бога покірність, і що її монарх володіє від Бога достатніми повноваженнями, щоб здійснювати в межах цього королівства остаточне правосуддя щодо своїх підданих без будь-якої участі іноземних державців. Декілька монархів-попередників Генріха VIII створили закони та інші правові акти, спрямовані на збереження імператорською короною Англії юрисдикції як у світських, так і в духовних справах і захист її від докучливих посягань з боку як римського престолу, так і інших іноземних монархів, які час від часу вчиняли такі посягання. Незважаючи на ці правові акти, звернення з апеляціями до Риму мало місце, що призводило до численних незручностей при здійсненні судочинства, зокрема, до зволікань. Зважаючи на ці зловживання, король, лорди і громади ухвалюють, що віднині такі справи (у тому числі з питань заповітів, шлюбу і розлучень) мають вирішуватись тільки в межах королівства без втручання ззовні. На законність цієї практики і дійсність рішень не мають впливати ніякі негативні наслідки з боку іноземних держав, зокрема, відлучення від церкви. Священик, який відповідно до такого відлучення перестав би здійснювати таїнства, підлягав би ув'язненню на один рік та сплаті штрафу за бажанням короля. Те, що Англія є імперією за цим актом проголошується не як такий статус, що встановлений вперше на майбутнє, а як такий, що вже існує довгий час: він випливає з різноманітних старовинних достовірних історій і хронік, а також визнаний в світі. Тому Генріх VIII, Томас Кромвель та парламент виглядають не як ті, хто здійснює «згори» революційні зміни, а як ті, хто відновлює і захищає порушений порядок.

4) Акт щодо покірності духовенства і припинення апеляцій (Act for the Submission of the Clergy and Restraint of Appeals) 1534 р. Цей акт парламенту підтверджував і вдосконалював положення щодо заборони правотворчості англійського духовенства без згоди короля і заборони апеляцій до Риму. Порушення духовенством заборони правотворчості без королівської згоди мало каратися ув'язненням та штрафом за бажанням короля. Встановлювався новий порядок розгляду апеляцій: вони мали подаватися до Канцлерського суду, і для розгляду кожної апеляції королем мала призначатися спеціальна комісія. Папа Римський іменувався «єпископом Риму» (the Bishop of Rome) із натяком на те, що його влада, як і влада будь-якого єпископа, не поширюється за межі його єпархії [13].

5) Акт про дозволи (Dispensations Act), або Акт про звільнення від поборів, сплачуваних римському престолу (Act for the exoneration from exactions paid to the See of Rome) 1534 р. Ним парламент під приводом зuboжіння королівства внаслідок виплат за кордон скасував виплату до Риму давньої щорічної данини – так званого Петрова Пенса – і заборонив продаж в Англії папських дозволів. Право надавати відповідні дозволи було передано архієпископу Кентерберійському, рішення якого могли бути оскаржені перед королем [14].

6) Акт про перші плоди і десятини (Act of First Fruits and Tenths) 1534 р. Цим актом парламент встановив оподаткування англійського духовенства на користь корони [15].

7) Акт про супрематію (верховенство) (Act of Supremacy) 1534 р. Цей акт парламенту узагальнив і чітко визначив попередні здобутки корони у напрямку встановлення контролю над церквою. Король, а так само його спадкоємці і наступники оголошуються парламентом єдиним на землі Верховним главою (Supreme Head) англійської церкви, яка одержує назву Англіканська Церква (Anglicana Ecclesia), і матимуть всі, що відповідають такому статусу, привілеї і повноваження, поєднані з імператорською короною цього королівства. У тому числі король, його спадкоємці і наступники матимуть повну владу час від часу виправляти всі помилки, ересі, зловживання і образи, які повинні або можуть бути законно виправлені духовною владою в інтересах Бога, християнської релігії і збереження миру, єдності і спокою в королівстві. Ніякі іноземні звичаї, закони або втручання іноземної влади не мають перешкоджати цьому. Наголошується, що король вже є і має бути за законом Верховним главою церкви і визнаний як такий зборами англійського духовенства [16]. За допомогою цих засобів Генріх VIII був зображений як монарх, що правомірно використовує свою владу для усунення численних проблем церкви, які призводили до її дискредитації.

8) Англійські королі справді вже деякий час боролися за збільшення свого впливу над церквою; Д. Еппелі звертає увагу на те, що за правління Генріха VII, батька Генріха VIII, деякі теоретики навіть закликали не визнавати закони церкви чинними в Англії, якщо вони суперечать законам королівства [2, с. 6-7]. Однак ніхто не зайшов настільки далеко, як Генріх VIII, який зосередив у своїх руках величезний обсяг нових повноважень в сфері контролю над організаційною, судовою та фінансовою стороною діяльності церкви в Англії, і це дає змогу говорити про фундаментальну зміну характеру посади монарха [2, с. 6]. Зокрема, принципова новація полягала у набутті королем права визначати, що є ересями, тобто неприпустимими відхиленнями від релігійної догми, і встановлювати засади віровчення [2, с. 7].

9) Акт про зраду (the Treason Act) 1534 р. оголошував державною зрадою посягання на особу короля, королеви (Анни Болейн) та їх спадкоємців, намагання у будь-якій формі позбавити їх титулів, або відгук про короля як про еретика, схизматика (тобто того, хто вносить розкол у церкву), тирана, невірного або узурпатора корони [17]. Згодом визнання королівського верховенства над церквою мало засвідчуватись примусовою клятвою.

Дії короля і парламенту по переведенню англійської церкви під контроль корони зустріли опір в англійському суспільстві, але, за зауваженням сучасних нам дослідників, не дуже значний, тому примусові дії, спрямовані на придушення опору, хоча були жорстокими і справляли відповідне враження, мали порівняно невеликі масштаби [18]. Проте ці події і їх найближчі наслідки залишили грізний відгомін в історії: долі обох героїнь і багатьох учасників «Великої справи короля» склалися трагічно. У 1535 р. за відмову визнавати верховенство англійського короля над церквою були страчені Томас Мор та кардинал Джон Фішер, який раніше, будучи єпископом, виступив на судовому процесі у Блекфрайерз і висловився на користь чинності першого шлюбу Генріха VIII; у 1536 р. католицька церква канонізувала їх. Катерина Арагонська, принижена, позбавлена сану королеви і розлучена з дочкою, намагалась порозумітись із Генріхом VIII, який ігнорував її звернення; вона померла на початку 1536 р. Анна Болейн стала королевою, однак протягом короткого шлюбу вона народила дочку (вересень 1533 р.) і не змогла народити сина, який би вижив. Любов Генріха VIII до неї змінилась на ненависть, можливо, підтримувану докорами сумління. У травні 1536 р. Анна Болейн була обвинувачена у неодноразовій подружній зраді, яка прирівнювалась до державної, засуджена і страчена; серед декількох коханців, зв'язок з якими їй інкримінували, був її рідний брат. Обвинувачення проти неї і інших, засуджених разом із нею, з високою ймовірністю були фальсифіковані. З різних

причин згодом були страчені також Томас Кромвель та архієпископ Томас Кранмер. Генріх VIII одержав бажаного сина від третього шлюбу, загалом же він уклав шість шлюбів. Проте всі троє його законних дітей були по черзі монархами Англії: після його сина Едуарда VI (прав. у 1447-1533 р.) правили дочка Катерини Арагонської, королева Марія I (у 1553-1558 р.), яка спробувала повернути англійську церкву під зверхність Папи (архієпископ Кранмер був страчений вже у її правління), і дочка Анни Болейн, яка стала великою королевою Єлизаветою I (прав. у 1558-1603 р.) і з допомогою нового акту про супрематію (1559 р.) поновила владу монарха над церквою в Англії.

Висновки. У подіях «Великої справи короля» можна виокремити національно-правовий та міжнародно-правовий (або аналогічний до міжнародно-правового, з урахуванням особливостей епохи) аспекти. Внутрішньо-правовий аспект пов'язаний зі змінами у внутрішньому правопорядку Англії: розширення владних повноважень монарха, але разом з тим і збільшення значення парламенту, бо саме з допомогою парламенту відбулося зміцнення королівської влади. Подальша політична боротьба у наступному столітті призвела до обмеження влади монарха за рахунок парламенту і набуття англійською, а згодом – британською державністю сучасного для нас характеру. Міжнародно-правовий аспект полягає у повному виключенні державою правових засобів зовнішнього впливу на її правопорядок у сферах, де цей вплив досі визнавався допустимим і навіть необхідним. Звичайно, такі висновки потребують суттєвого застереження про те, що не можна не враховувати відмінності правового регулювання міждержавних відносин у ту епоху від сучасного нам. Особливості «Великої справи короля» як міжнародного конфлікту зумовлені характером інституту папства (Папа як один з глав держав і також глава католицької церкви як організації), передусім в історичну епоху, коли католицька церква могла офіційно і досить суттєво впливати на внутрішні правопорядки католицьких держав (щоправда, її міжнародний авторитет вже був зменшений за участю Реформації). Міжнародно-правове значення «Великої справи короля» може полягати у виразному прикладі розриву відносин держави із міжнародною структурою, яка перестала відповідати політичним цілям цієї держави. Акти Реформаційного парламенту можуть розглядатися як односторонні акти, з допомогою яких держава розриває свої відносини з такою структурою. Привертають увагу дві складові процесу розриву: скасування можливості зовнішнього контролю над здійсненням правосуддя (припинення зовнішньодержавних апеляцій) та виключення можливості ефективної відповідальності держави перед залишеною нею міжнародною структурою (відлучення від церкви, яке з боку Папи було формою санкції, оголошується недейсним). У загальних рисах історію «Великої справи короля» можна вважати історією про те, як міжнародно-правові засоби вирішення певної проблеми відкидаються на користь національно-правових.

Суд у Блекфрайерз цікавий як квазіміжнародна форма вирішення спору про чинність папського дозволу і чинність королівського шлюбу. (Доцільно називати її квазіміжнародною принаймні тому, що кардинали Вулсі і Кампеджо діяли як посланці Папи, але при цьому Вулсі був англійським лордом канцлером і Кампеджо також був англійським єпископом). Однак цікавість до цього суду знижується тим, що він від початку був призначений тільки удавати дію.

«Велика справа короля» надає нам іще один важливий історико-правовий урок. І Генріх VIII, і Катерина Арагонська для захисту своїх позицій посилалися на втілення вищої справедливості, на підставі якої можна було б усунути чинну несправедливість: король шукав підтримки у тексті Біблії і згодом вдався до використання англійського парламенту, а королева бачила свій захист у розгляді їх справи самим Папою в Римі. Розвиток подій засвідчив, що ані національно-правові, ані міжнародно-правові (або аналогічні їм)

засоби не можуть як такі слугувати втіленням абсолютної справедливості, яка бездоганно виправить неправу, бо ті і інші можуть одночасно використовуватись у цілях політичної боротьби, що і зумовить результат їх застосування. Позначаються також характери осіб, які ставлять собі ці цілі і обирають засоби їх досягнення, що яскраво проявилось у подіях «Великої справи короля».

Список використаної літератури

1. Solt L. F. Church and State in Early Modern England, 1509-1640 / Leo F. Solt. – New York and Oxford : Oxford University Press, 1990. – 272 p.
2. Eppley D. Defending Royal Supremacy and Discerning God's Will in Tudor England / Daniel Eppley. – Aldershot and Burlington: Ashgate, 2007. – 243 p.
3. Starkey D. Six Wives: The Queens of Henry VIII / David Starkey. – Pymble, Totonto, Auckland, London and New-York : HarperCollins e-books, 2003. – 854 p.
4. Lockyer R. Tudor and Stuart Britain, 1485-1714 / Roger Lockyer. – London, New York : Routledge, 2005. – 576 p.
5. Froude J. A. The Divorce of Catherine of Aragon. The story as told by the imperial ambassadors resident at the court of Henry VIII / James Anthony Froude. – London, New York & Bombay: Longmans, Green and Co., 1897. – 543 p.
6. Parmiter G. de C. The King's Great Matter : A Study of Anglo-Papal Relations, 1527-1534 / Geoffrey de C. Parmiter – New-York : Barnes & Noble, 1967. – 323 p.
7. Deans R.S. The Trials of Five Queens / R. Storry Deans – London : Methuen & Co. Ltd, 1910. – 408 p.
8. Bindoff S. T. Tudor England / S. T. Bindoff. – Harmondsworth : Penguin Books Ltd, 1963. – 320 p.
9. The Submission of the Clergy, A.D. 1532 / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html> Title from the screen.
10. Act in conditional Restraint of Annates, 1532 / Tanner J.R. Tudor Constitutional Documents A.D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 25-29.
11. Act in absolute restraint of Annates, 1534 / Tanner J.R. Tudor Constitutional Documents A.D. 1483 – 1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 29-31.
12. Act in Restraint of Appeals, 1533 / Tanner J.R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483 – 1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 40-46.
13. The Submission of the Clergy and Restraint of Appeals, A. D. 1534. / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html>. Title from the screen.
14. The Dispensations Act, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge: University Press, 1922. – P. 31-36.
15. Act annexing First Fruits and Tenths to the Crown, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 36-39.

16. Act of Supremacy, 1534 / Tanner J.R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 46-50.
17. The Treasons Act, A. D. / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html> Title from the screen.
18. Royal Supremacy / Encyclopedia of Tudor England / [ed. by John A. Wagner and Susan Walters Schmid] – Santa Barbara, California & Denver, Colorado & Oxford, England : ABC-CLIO, 2012 – Vol. 3. – P. 972.

THE LEGAL ASPECTS OF THE KING'S GREAT MATTER

Rzhevskaya V. S.

Candidate of Law Assistant Professor, Assistant Professor of the International Law Department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The article puts into system the legal aspects of the King's Great Matter, that is, of the efforts of the King of England Henry VIII to annul his first marriage to the Queen Catherine of Aragon. The systematization is achieved by dividing the course of events into stages and emphasizing the national and international legal aspects of this historic episode. The national legal aspect is defined as relating to the changes into the domestic law and order of England: the transmission of control over the church affairs to the King's powers, the strengthening of royal power and the increase of the Parliament's significance. The international legal aspect is defined as total exclusion by a state of the legal means of external influence on its law and order within the spheres where it had been permitted earlier. It is asserted that, taking into account the necessary reservations, produced by the demand to consider the peculiarities of the historical period, the international legal significance of the events may be in an example of a state's break of relations with an international structure which corresponds no longer to the political goals of this state. The Acts of the English Reformation Parliament may be looked upon as an example of unilateral acts with the help of which the breakup is performed. Parts of the process in this case are the state's elimination of the possibility of external control over the exercise of justice and the elimination of the possibility of the state's effectual responsibility. The King's Great Matter also gives a historical and legal lesson of the dependence of both national and international legal means on political goals and the characters of people who pose these goals to themselves.*

Key words: *the Restraint of Appeals, the Royal Supremacy, unilateral acts, history of international law, the break of legal undertakings, the relations between state and church, the settlement of disputes by the Holy See.*

References

1. Solt L. F. Church and State in Early Modern England, 1509-1640 / Leo F. Solt. – New York and Oxford : Oxford University Press, 1990. – 272 p.
2. Eppley D. Defending Royal Supremacy and Discerning God's Will in Tudor England / Daniel Eppley. – Aldershot and Burlington : Ashgate, 2007. – 243 p.
3. Starkey D. Six Wives: The Queens of Henry VIII / David Starkey. – Pymble, Totonto, Auckland, London and New-York : HarperCollins e-books, 2003. – 854 p.
4. Lockyer R. Tudor and Stuart Britain, 1485-1714 / Roger Lockyer. – London, New York : Routledge, 2005. – 576 p.
5. Froude J. A. The Divorce of Catherine of Aragon. The story as told by the imperial ambassadors resident at the court of Henry VIII / James Anthony Froude. – London, New York & Bombay: Longmans, Green and Co., 1897. – 543 p.
6. Parmiter G. de C. The King's Great Matter : A Study of Anglo-Papal Relations, 1527–1534 / Geoffrey de C. Parmiter – New-York : Barnes & Noble, 1967. – 323 p.
7. Deans R.S. The Trials of Five Queens / R. Storry Deans – London: Methuen & Co. Ltd, 1910. – 408 p.

8. Bindoff S. T. Tudor England / S. T. Bindoff. – Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1963. – 320 p.
9. The Submission of the Clergy, A. D. 1532 / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html> Title from the screen.
10. Act in conditional Restraint of Annates, 1532 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483 – 1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 25-29.
11. Act in absolute restraint of Annates, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge : University Press, 1922. – P. 29-31.
12. Act in Restraint of Appeals, 1533 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge: University Press, 1922. – P. 40-46.
13. The Submission of the Clergy and Restraint of Appeals, A. D. 1534. / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html> Title from the screen.
14. The Dispensations Act, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge: University Press, 1922. – P. 31-36.
15. Act annexing First Fruits and Tenths to the Crown, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge: University Press, 1922. – P. 36-39.
16. Act of Supremacy, 1534 / Tanner J. R. Tudor Constitutional Documents A. D. 1483-1603 with an historical commentary / J. R. Tanner. – Cambridge: University Press, 1922. – P. 46-50.
17. The Treasons Act, A. D. / Acts of Parliament relating to the trial of Sir Thomas More // Famous Trials. Trial of Sir Thomas More [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/more/moreacts2.html>. Title from the screen.
18. Royal Supremacy / Encyclopedia of Tudor England / [ed. by John A. Wagner and Susan Walters Schmid] – Santa Barbara, California & Denver, Colorado & Oxford, England : ABC-CLIO, 2012 – Vol. 3 – P. 972.

ЮРИДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ «ВЕЛИКОГО ДЕЛА КОРОЛЯ»

Ржевская В. С.

Кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В статье систематизируются юридические аспекты «Великого дела короля», то есть попыток короля Англии Генриха VIII аннулировать свой первый брак с королевой Екатериной Арагонской. Систематизация достигается путем раздела течения событий на этапы и выделения национально-правового и международно-правового аспекта этого исторического эпизода. Внутренне-правовой аспект определяется как имеющий отношение к изменениям во внутреннем правопорядке Англии: переход контроля над делами церкви под власть монарха, укрепление королевской власти и возрастание значения парламента. Международно-правовой аспект определяется как полное исключение государством правовых средств внешнего влияния на его правопорядок в сферах, где это влияние ранее допускалось. Утверждается, что с учетом необходимых оговорок, вызванных требованием принимать во внимание особенности исторической эпохи, международно-правовое значение этих событий может состоять в примере разрыва отношений государства с международной структурой, более не отвечающей политическим целям этого государства. Акты английского Реформационного парламента могут рассматриваться как пример односторонних актов, при помощи которых осуществляется разрыв. Составляющими этого процесса в данном случае выступают отмена государством возможности внешнего контроля над осуществлением правосудия и исключение возможности эффективной ответственности государства. «Большое дело короля» предоставляет также историко-правовой урок зависимости как национально-правовых, так и международно-правовых средств от политических целей и характеров лиц, которые эти цели себе ставят.

Ключевые слова: прекращение апелляций, королевская супрематия, односторонние акты, история международного права, разрыв юридических обязательств, отношения государства и церкви, разрешение споров Святым Престолом.